

*Микола ЗАЯЦЬ,
Вікторія ПОЛИВКО
Дрогобич*

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА У РОЗВИТКУ МОРАЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У комплексній програмі «Українське дошкілля» визначено напрями морально-духовного виховання, заходи формування культури міжособистісної взаємодії, які доносить зміст християнських традицій, норм спілкування. «Духовність – це небіологічна надбудова в структурі особистості, яка не може утворитись сама по собі, для цього необхідні економічні, соціальні, культурні, педагогічні умови, які створюються в суспільстві» [6, с. 29]. У програмі акцентовано увагу на процесі формування гуманних почуттів у дітей в умовах колективної взаємодії, під час спеціальних занять та вільної гри.

Висвітлюють умови формування уявлень про моральні норми у дітей дошкільного віку: Т. Поніманська, Л. Лохвицька, К. Крутій. Дослідники зазначають, що «надто важливо змалечку, «від самих дверей життя», відвести дитину від зла й навести на добро, сформувати «звичку до добра». Виховується моральність упродовж усього періоду дошкільного дитинства. Вона інтегрується з усім змістовим наповненням освітніх програм, проводиться систематично й ґрунтується на співпраці педагогів і батьків вихованців. Така гармонійна взаємодія передбачає особливі вимоги до «планування і здійснення освітнього процесу в такий спосіб, щоб моральне виховання домінувало невидимо й ненав'язливо (без зайвого «моралізування»), дохідливо і переконливо, з дотриманням міри було присутнє в усіх моментах дитячого життя, бо тільки так можна сформувати справжню особистість [5, с. 7]. Дошкільник в умовах ЗДО знайомиться зі змістом моральних понять, засвоює норми і правила моральної поведінки. Свідомість дитини розвивається, утворюються моральні уявлення, виникають елементарні моральні судження.

Роль педагога у процесі формування самосвідомості дошкільника, у виробленні основ моральності, демонстрації моральної поведінки є такою, що спонукає дитину до роздумів. Старші дошкільники здатні зрозуміти вимогу за умови правильного роз'яснення, переконання, тривалого вправлення, а тому, якщо їм доступно пояснити, чому необхідно діяти так чи так, то більшість виконують цю вимогу.

Гуманістичні принципи, за якими вибудовується сучасна педагогіка, основою особистісного розвитку визначає формування свідомості особистості на засадах моральності, яка регулює соціальну поведінку індивіда. За допомогою моральної свідомості підростаюча особистість регулює свою діяльність, узгоджує з діями інших людей, задовольняє власні інтереси до пізнання, саморозвитку. Критерії загальнолюдських цінностей, відповідальність за власні вчинки спонукають до вироблення моральних суджень, зароджують у дитини сумління. «Моральний розвиток – це рівень засвоєння уявлень про моральні норми, сформованості моральних почуттів і моральної поведінки» [3, с. 14]. Співпраця педагогів та батьків веде до узгодженості моральних вимог, створюють перспективність засвоєння моральних цінностей.

Вікові фізіологічні, психічні, соціальні особливості і можливості дітей дошкільного віку вимагають від педагогів знань з психолого-педагогічної теорії, володіння змістом актуальних нормативних державних документів, серед яких основним є Базовий компонент дошкільної освіти. На допомогу педагогам приходять нетрадиційні, авторські методики, творчі об'єднання педагогів, які пропонують кращий досвід вітчизняних і зарубіжних теорій та практик. Поглибити знання та вміння сучасний педагог може і в умовах онлайн, і під час участі в практичних заняттях, проєктах, на методичних семінарах, майстер-класах. Педагоги презентують свої напрацювання та черпають знання від колег, переосмислюють теоретичні концепції філософії розвитку освіти, усвідомили їхню новаторську сутність, вчаться освоювати специфіку застосування нових технологій, розуміти їхнє розвивальне спрямування.

Враховуючи вікові особливості розвитку дитини потрібно виділити засоби морального виховання, які впливають на розвиток особистості дитини, а саме: діяльність батьків, спілкування з

однолітками, перегляд телепередач, мультфільмів, гра в комп'ютерні ігри, читання літератури, взаємини у сім'ї та в громаді. У дитини старшого дошкільного віку виникає інтерес до спілкування з однолітками, важливою стає думка про себе і свої вчинки з боку дорослих та друзів.

Важливим засобом формування моралі є література виховного спрямування (оповідання, казки, повчальні розповіді, легенди, байки), де вчинки героїв спонукають до роздумів. Українська проза і поезія багата літературними творами повчального характеру, які написали з дидактичною метою відомі письменники: О. Буцень, Н. Забіла, Б. Лепкий, І. Малкович, Г. Малик, М. Познанська, Олена Пчілка, В. Сухомлинський, І. Франко, Леся Українка, К. Ушинський та ін. При написанні для найменших читачів важливим є цікавий близький для розуміння сюжет, проблемність ситуації, де потрібно здійснити моральний вибір, емоційна несподіванка чи пряме звернення автора до душі дитини.

Діти з великим інтересом слухають розповіді про події, які відбулися з іншими, уявляючи дійсність, приміряються до їхніх умов буття, намагаються відчувати проблеми героїв, співпереживають у кульмінаційні хвилини сюжету твору, пропонують власні способи розв'язання проблем улюблених персонажів. Обговорення прочитаного та сформульовані питання спонукають вихованців до вільного обміну думками, враженнями, що виконує як пряме виховне завдання у формуванні моральних понять, так і комунікативні вміння у виробленні поваги до думки інших учасників обговорення, стимулює активну позицію у висловлюваннях самостійних суджень. Виховання моральних засад у поведінці дитини має в основі почуття, емоційне переживання, через які особистість поєднує знання з відчуттями, формує моральні судження, ставлення до моральних правил у соціальних взаєминах. Емоційні переживання викликають потребу в обговоренні вчинків та пригод, які сталися з героями виховних творів, діти-слухачі реагують, співпереживають, проєктують себе у подібних вчинках.

На методичному рівні педагог мотивує добрі вчинки дітей: звертає увагу на емоційну складову задоволення інших від

моральних вчинків: скласти іграшки після гри, щоб зберегти час дорослих, застібнути куртку товаришеві, який не вміє цього зробити самостійно, заспокоїти плаксу тощо. Вироблення моральних якостей у дітей вимагають підтримки педагога. «Допомагати дитині у визначенні свого статусу в колі однолітків, навчити встановлювати контакт з ними; виховувати здатність адекватно оцінювати життєві ситуації; поводитися доцільно, конструктивно; вчити стримувати вияв негативних емоцій, імпульсивну поведінку, деструктивні дії, руйнівну активність» [4, с. 23].

Н. Гавриш підкреслює, що з п'ятирічного віку починається справжній розквіт ідей «маленьких філософів, спільнота допитливих, яка характеризується підвищеним інтересом до аналізу філософських проблем» [1, с. 10]. Тому в період старшого дошкільного віку, коли у дитини виникає багато запитань до сутності подій, поведінки, процесу самовираження у соціумі на основі правил поведінки, способів демонстрації емоцій, сприймання себе як представника своєї сім'ї, яка має певні традиції, світоглядні цінності у виховній стратегії побудови свого світогляду дитина здатна виробляти оцінні судження щодо понять соціальної ролі людини, моральності вчинків. Вона потребує роз'яснень життєвої мудрості у таких культурологічних поняттях як: «бути людиною», «стати корисною природі», «у світі є різні народи» тощо. Такі перші свідомі спроби осмислити сутність власного буття і сприймати інші способи життя людей у дітей старшого дошкільного віку складають велику цінність для подальшого вдосконалення власного духовного світу, допомагають зрозуміти різнобарвність культурних традицій.

Педагог зацікавлює дітей до книги. Методичним прийомом є у групі куточок усамітнення, де представлена добірка дитячих книг. Твори повинні мати велику палітру жанрів, мати різний за змістом характер (енциклопедії, віммельбухи, книги казок, збірки віршів, оповідань, народознавчі книги тощо). Адже у дітей може викликати інтерес як книга знайома, так і нова. Вільний доступ та демонстрація педагогом процесу читання книг у вільний час (переважно після обіду) буде гарним прикладом для наслідування. Книги дають нові знання, емоції, виховують позитивне ставлення до самостійного вибору діяльності. Адже не обов'язково вміти читати, щоб опрацьовувати книги, можна

роздивлятися малюнки, фантазувати, запросити до читання того, кого вибере дитина для спільної діяльності.

Педагоги також здійснюють вибір книги для читання з метою обговорення змісту, вчинків героїв, для розвитку творчості. Дитина, сприймаючи зміст казки, оповідання, легенди, мимоволі замислюється над послідовністю оповіді, стає учасником дійства, проявляє симпатію до героя. Колективне слухання дає можливість зрозуміти ставлення інших до прочитаного, знайти можливі варіанти розв'язання проблеми, яка часто присутня у творі. Під час читання сюжет казки чи зміст оповідання вимагає реакції на моменти чи співчуття у кульмінаційні, у такий спосіб сприяючи емоційному розвитку, загострює мисленнєві процеси. Якщо у процесі читання виникають запитання, то не варто зупиняти дитину, казати, щоб не заважала слухати іншим, а домовитися про правила прочитання, щоб не порушувати атмосферу чарівності. Відповідаємо на запитання після прочитання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриш Н. Книга – незмінний засіб морально-духовного виховання. *Дошкільне виховання*. 2013. № 9. С. 9–12.

2. Галян О.І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. *Моральна свідомість та самосвідомість особистості* : монографія / за ред. М.В. Савчина, І.М. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.

3. Дьюї Д. Моральні принципи в освіті /пер. з англ. М. Олійник. Львів : Літопис, 2001. 32 с.

4. «Зерно любові»: програма духовно-морального виховання дітей / О. Шиян, О. Франкевич, Н. Патуляк, Г. Іванців, Л. Зеленко, Л. Цюпа, А. Казіброда. Львів : ДНЗ Львівське ВПУ ІКТ, 2018. 61 с.

5. Лохвицька Л.В. Скарбниця моралі. Програма морального виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 128 с.

6. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. Тернопіль : Мандрівець, 2022. 256 с.